

**ТОШКЕНТ ИРРИГАЦИЯ ВА ҚИШЛОҚ
ХЎЖАЛИГИНИ МЕХАНИЗАЦИЯЛАШТИРИШ
МУХАНДИСЛАРИ ИНСТИТУТИ**

«Хаёт фаолияти хавфсизлиги» кафедраси

«Хаёт фаолияти хавфсизлиги» фанидан

МАВЗУ :

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1998 йил 27 октябридаги
“Технеген, табиий ва экологик тусдаги фавқулодда вазиятларнинг таснифи
тўғрисида”ги қарорининг моҳияти.

▶ Режа:

- ▶ 1. Фавқулодда вазиятлар тўғрисида тушунча.
- ▶ 2. Техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар.
- ▶ 3. Табiiй тусдаги фавқулодда вазиятлар.
- ▶ 4. Экологик тусдаги фавқулодда вазиятлар.
- ▶ 5. Локал, махаллий, республика ва трансчегаравий фавқулодда вазиятлар.

► Адабиётлар:

1. Benjamin O. ALLI. Fundamental principles of occupational health and safety. Geneva. 2008.
2. Jeremy Stranks. Health and Safety Pocket Book. Published by Elsevier Ltd. 2006.
3. Yormatov G'.YO. va boshqalar. Hayot faoliyati xavfsizligi. –Т.: “Aloqachi”, 2009 yil. – 348 b.
4. Nigmatov I., Tojiev M. X. "Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi" Darslik.-Т.: Iqtisod-moliya. 2011. -260б.
5. Tojiev M. X., Nigmatov I., Ilxomov M. X. «Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi» O'quv qo'llanma. –Т.: “Iqtisod-moliya”, 2005. -195 b.
6. Норхўжаев А.Қ., Юнусов М.Ю. Фавқулудда вазиятлар ва муҳофаза тадбирлари. –Т.: „Университет”, 2001.
7. Ш.Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент: Ўзбекистон 2016 й. 56 б.
8. Ш.Мирзиёев. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамиз. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017.-488 б.

9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: "Ўзбекистон", 2008.
10. “Меҳнат Кодекси”. Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари тўплами. –Т.: 2005 й., 37-38 - сон.
11. “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. –Т.: 2002 й., 1-сон.
12. “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. –Т.: 1999 й., 9-сон.
13. “Фуқаро муҳофазаси тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. –Т.: 2000 й., 5-6-сон
14. “Ёнғин хавфсизлиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни, 2009.
15. “Санитария назорати тўғрисида”ги қонун. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Т.: 2006 й., 41-сон.

▶ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ ҚАРОРИ

▶ ТЕХНОГЕН, ТАБИЙ ВА ЭКОЛОГИК ТУСДАГИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРНИНГ ТАСНИФИ ТЎҒРИСИДА

▶ Аҳоли ва ҳудудларни табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси қарор қилади:

▶ *Техноген, табиий ва экологик тусдаги фавқулодда вазиятларнинг таснифи иловага мувофиқ тасдиқлансин.*

▶ Тошкент ш.,

▶ 1998 йил 27 октябрь,

▶ 455-сон

▶ Техноген, табиий ва экологик тусдаги фавқулодда вазиятларнинг ТАСНИФИ

- ▶ **Фавқулодда вазиятлар*** уларнинг вужудга келиш сабабларига (манбаларига) кўра тасниф қилинади ва улар ушбу вазиятларда зарар кўрган одамлар сонига, моддий зарарлар миқдорига ва кўламларига (ҳудудлар чегараларига**) қараб локал, маҳаллий, республика ва трансчегара турларига бўлинади.
- ▶ * **Фавқулодда вазият** — бу муайян ҳудудда ўзидан сўнг одамларнинг қурбон бўлиши, одамлар соғлиғи ёки атроф-муҳитга зиён етказиши, кишиларнинг ҳаёт фаолиятига каттагина моддий зарар ҳамда унинг бузилишига олиб келиши мумкин бўлган ёки олиб келган авария, ҳалокат, стихияли офат, эпидемиялар, эпизоотиялар натижасида юзага келган ҳолатдир.
- ▶ ** **Фавқулодда вазиятлар** — ҳудудлар чегаралари, уларни бартараф этиш ишлари, раҳбарлари томонидан Фавқулодда вазиятлар оқибатлари (шикастловчи омиллар) тарқалишига қараб белгиланади.

▶ I. ТЕХНОГЕН ТУСДАГИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР

▶ 1. Транспорт авариялари ва ҳалокатлари:

- ▶ экипаж аъзолари ва йўловчиларнинг ўлимига, ҳаво кемаларининг тўлиқ парчаланишига ёки қаттиқ шикастланишига ҳамда қидирув ва авария-қидирув ишларини талаб қиладиган **авиаҳалокатлар**;
- ▶ ёнғинга, портлашга, ҳаракатланувчи таркибнинг бузилишига сабаб бўлган ва темирўл ходимларининг, ҳалокат ҳудудидаги темирўл платформаларида, вокзаллар биноларида ва шаҳар иморатларида бўлган одамлар ўлимига, шунингдек ташилаётган кучли таъсир кўрсатувчи заҳарли модда (КТКЗМ)лар билан ҳалокат жойига туташ ҳудуднинг заҳарланишига олиб келган **темирўл транспортидаги ҳалокатлар ва авариялар (ағдарилишлар)**;

- ▶ портлашларга, ёнғинларга, транспорт воситаларининг парчаланишига, ташилаётган КТКЗМларнинг зарарли хоссалари намоён бўлишига ва одамлар ўлими (жароҳатланиши, заҳарланиши)га сабаб бўладиган **автомобиль транспортининг ҳалокати ва авариялари, шу жумладан, йўл-транспорт ҳодисалари;**
- ▶ одамларнинг ўлимига, шикастланишига ва заҳарланишига, метрополитен поездлари парчаланишига олиб келган **метрополитен бекатларидаги ва тунелларидаги ҳалокатлар, авариялар, ёнғинлар;**
- ▶ газ, нефть ва нефть маҳсулотларининг (авария ҳолатида) отилиб чиқишига, очик нефть ва газ фаввораларининг ёниб кетишига сабаб бўладиган **магистрал қувурлардаги авариялар.**

▶ 2. Кимёвий хавфли объектлардаги авариялар:

- ▶ атроф-табiiй муҳитга кучли таъсир қилувчи захарли моддаларнинг (авария ҳолатида) отилиб чиқишига ва шикастловчи омилларнинг одамлар, ҳайвонлар ва ўсимликларнинг кўплаб шикастланишига олиб келиши мумкин бўлган ёки олиб келган даражада, йўл қўйиладиган чегаравий концентрациялардан анча ортиқ миқдорда санитария-ҳимоя ҳудудидан четга чиқишига сабаб бўладиган **кимёвий хавфли объектлардаги авариялар, ёнғин ва портлашлар.**

▶ **3. Ёнғин-портлаш хавфи мавжуд бўлган объектлардаги авариялар:**

- ▶ технологик жараёнда портлайдиган, осон ёниб кетадиган ҳамда бошқа ёнғин учун хавфли моддалар ва материаллар ишлатиладиган ёки сақланадиган объектлардаги, одамларнинг механик ва термик шикастланишларига, заҳарланишига ва ўлимига, асосий ишлаб чиқариш фондларининг нобуд бўлишига, Фавқулодда вазиятлар ҳудудларида ишлаб чиқариш циклининг ва одамлар ҳаёт фаолиятининг бузилишига олиб келадиган **авариялар, ёнғинлар ва портлашлар;**
- ▶ одамларнинг шикастланишига, заҳарланишига ва ўлимига олиб келган ҳамда қидириш-қутқариш ишларини ўтказишни, нафас олиш органларини муҳофаза қилишнинг махсус анжомларини ва воситаларини қўлланишни талаб қилувчи **кўмир шахталаридаги ва кон-руда саноатидаги газ ва чанг портлаши билан боғлиқ авариялар, ёнғинлар ва жинслар қўпорилиши.**

► **4. Энергетика ва коммунал тизимлардаги авариялар:**

- саноат ва қишлоқ хўжалиги масъул истеъмолчиларининг авария туфайли энергия таъминотисиз қолишига ҳамда аҳоли ҳаёт фаолиятининг бузилишига олиб келган ГЭС, ГРЭС, ТЭЦлардаги, туман иссиқлик марказларидаги, электр тармоқларидаги, буғқозон қурилмаларидаги, компрессор ва газ тақсимлаш шохобчаларидаги ва бошқа энергия таъминоти объектларидаги авариялар ва ёнғинлар;
- аҳоли ҳаёт фаолиятининг бузилишига ва саломатлигига хавф туғилишига олиб келган газ қувурларидаги, сув чиқариш иншоотларидаги, сув қувурларидаги, канализация ва бошқа коммунал объектлардаги авариялар;
- атмосфера, тупроқ, ер ости ва ер усти сувларининг одамлар саломатлигига хавф туғдирувчи даражада концентрациядаги зарарли моддалар билан ифлосланишига сабаб бўлган газ тозалаш қурилмаларидаги, биологик ва бошқа тозалаш иншоотларидаги авариялар.

- ▶ **5. Одамлар ўлими билан боғлиқ бўлган** ва зудлик билан авария-қутқарув ишлари ўтказилишини ҳамда зарар кўрганларга шошилишчи тиббий ёрдам кўрсатилишини талаб қиладиган мактаблар, касалхоналар, кинотеатрлар ва бошқа ижтимоий йўналишдаги объектлар, шунингдек уй-жой сектори **бинолари конструкцияларининг тўсатдан бузилиши**, ёнғинлар, газ портлаши ва бошқа ҳодисалар.
- ▶ **6. Радиоактив ва бошқа хавфли ҳамда экологик жиҳатдан зарарли моддалардан фойдаланиш ёки уларни сақлаш билан боғлиқ авариялар:**
- ▶ санитария-ҳимоя ҳудуди ташқарисига **чиқариб ташланиши** натижасида пайдо бўлган юқори даражадаги радиоактивлик одамларнинг йўл қўйиладигандан кўп миқдорда нурланишини келтириб чиқарган **технологик жараёнда радиоактив моддалардан фойдаланадиган объектлардаги авариялар**; радиоактив материалларни ташиш вақтидаги авариялар;

- ▶ атроф-муҳит ва одамлар саломатлиги учун хавф туғдирувчи радиоактив чиқиндилар тўплагичлардаги, чиқиндихоналардаги, ишлам тўплагичлардаги ва захарли моддалар кўмиладиган жойлардаги **авариялар (ўпирилишлар)**;
- ▶ **радиоизотоп буюмларнинг йўқотилиши;**
- ▶ биологик воситаларни ва улардан олинадиган препаратларни тайёрлаш, сақлаш ва ташишни амалга оширувчи илмий-тадқиқот ва бошқа муассасаларда **биологик воситаларнинг атроф-муҳитга чиқиб кетиши ёки йўқотилиши билан боғлиқ вазиятлар.**

▶ **7. Гидротехник ҳалокатлар ва авариялар:**

- ▶ сув омборларида, дарё ва каналлардаги бузилишлар, баланд тоғлардаги кўллардан сув уриб кетиши натижасида вужудга келган ҳамда сув босган ҳудудларда одамлар ўлимига, саноат ва қишлоқ хўжалиги объектлари ишининг, аҳоли ҳаёт фаолиятининг бузилишига олиб келган ва шошилишчи кўчириш тадбирларини талаб қиладиган **ҳалокатли сув босишлари.**

▶ II. ТАБИИЙ ТУСДАГИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР

▶ 1. Геологик хавфли ҳодисалар:

- ▶ одамлар ўлимига, маъмурий-ишлаб чиқариш биноларининг, технологик асбоб-ускуналарнинг, энергия таъминоти, транспорт коммуникациялари ва инфратузилма тизимларининг, ижтимоий йўналишдаги биноларнинг ва уй-жойларнинг турлича даражада бузилишига, ишлаб чиқариш ва одамлар ҳаёт фаолиятининг издан чиқишига олиб келган **зилзилалар**;
- ▶ одамлар ўлимига олиб келган ёки олиб келиши мумкин бўлган ва хавфли ҳудуддан одамларни вақтинча кўчиришни ёки хавфсиз жойларга доимий яшаш учун кўчиришни талаб қилувчи **ер кўчишлари, тоғ ўпирилишлари** ва бошқа хавфли геологик ҳодисалар.

► 2. Гидрометеорологик хавфли ҳодисалар:

- одамлар ўлимига, аҳоли пунктларини, баъзи саноат ва қишлоқ хўжалиги объектларини сув босишига, инфратузилмалар ва транспорт коммуникациялари, ишлаб чиқариш ва одамлар ҳаёт фаолияти бузилишига олиб келган ва шошилиш кўчириш тадбирлари ўтказилишини талаб қиладиган **сув тошқинлари, сув тўпланиши ва селлар**;
- аҳоли пунктларидаги, санаторий, дам олиш уйларидаги, соғломлаштириш лагерларидаги одамларнинг, туристлар ва спортчиларнинг жароҳатланишига ва ўлимига олиб келган ёки олиб келиши мумкин бўлган **қор кўчкилари, кучли шамоллар (довуллар), жала** ва бошқа хавфли гидрометеорологик ҳодисалар

▶ **3. Фавқулодда эпидемиологик, эпизоотик ва эпифитотик вазиятлар:**

- ▶ ўлат, вабо, сарғайма иситма каби сийрак учрайдиган касалликларни келтириб чиқарган алоҳида хавфли инфекциялар;
- ▶ одамларда учрайдиган юқумли касалликлар риккетсиялар — эпидемик тошмали терлама, Бриль касаллиги, Ку-иситма;
- ▶ зооноз инфекциялар — Сибирь яраси, қутуриш;
- ▶ вирусли инфекциялар — СПИД;
- ▶ **эпидемия** — алоҳида хавфли инфекцияларга тегишли бўлмаган, юқиш манбаи битта ёки юқиш омили бир хил бўлган одамларнинг гуруҳ бўлиб юқумли касалланиши, бир аҳоли пунктида — 50 киши ва ундан ортиқ;

- ▶ **аниқланмаган этиология билан гуруҳ бўлиб касалланиш** — 20 киши ва ундан ортиқ;
- ▶ **ташҳиси аниқланмаган безгак касаллиги** — 15 киши ва ундан ортиқ;
- ▶ **ўлим ёки касалланиш даражаси ўртача статистик даражадан 3 баравар ва ундан ортиқ бўлган вазият**;
- ▶ **заҳарли моддалар билан заҳарланиш** — жабрланганлар сони — 10 киши, вафот этганлар сони — 2 киши ва ундан ортиқ;
- ▶ **озик-овқатдан оммавий заҳарланиш** — жабрланганлар сони — 10 киши, вафот этганлар сони — 2 киши ва ундан ортиқ;
- ▶ **эпизоотия** — ҳайвонларнинг оммавий касалланиши ёки нобуд бўлиши;
- ▶ **эпифитотия** — ўсимликларнинг оммавий нобуд бўлиши.

▶ **III. ЭКОЛОГИК ТУСДАГИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР**

- ▶ **1. Қуруқлик (тупроқ, ер ости)нинг ҳолати ўзгариши билан боғлиқ вазиятлар:**
- ▶ **ҳалокатли кўчкилар** — фойдали қазилмаларни қазиб чоғида ер остига ишлов берилиши ва инсоннинг бошқа фаолияти натижасида пайдо бўлувчи ер юзасининг ўпирилиши, силжиши;
- ▶ **тупроқ ва ер остининг саноат туфайли келиб чиққан токсикантлар билан ифлосланиши, оғир металллар, нефть маҳсулотлари, шунингдек қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида одамларнинг соғлиғи учун хавф солувчи концентрацияларда қўлланиладиган пестицидлар ва бошқа захарли химикатлар мавжудлиги.**

▶ **2. Атмосфера (ҳаво муҳити) таркиби ва хоссалари ўзгариши билан боғлиқ бўлган вазиятлар:**

- ▶ **ҳаво муҳитининг қуйидаги ингредиентлар билан экстремал юқори ифлосланиши:**
- ▶ олтингугурт диоксид, диоксид ва азотли оксид, углеводли оксид, диоксин, қурум, чанг ва одамлар соғлиғига хавф солувчи концентрацияларда антропоген тусдаги бошқа зарарли моддалар;
- ▶ **катта кўламда кислотали зоналар ҳосил бўлиши ва кўп миқдорда кислота чиқиндилари ёғилиши;**
- ▶ **радиациянинг юқори даражаси.**

▶ **3. Гидросфера ҳолатининг ўзгариши билан боғлиқ вазиятлар:**

- ▶ **ер юзаси ва ер ости сувларининг** саноат ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши оқовалари: нефть маҳсулотлари, одамларнинг заҳарланишига олиб келган ёки олиб келиши мумкин бўлган таркибида оғир металллар, ҳар хил заҳарли химикатлар бор бўлган чиқиндилар ва бошқа зарарли моддалар билан **экстремал юқори даражада ифлосланиши;**
- ▶ **бинолар, муҳандислик коммуникациялари ва уй-жойларнинг** емирилишига олиб келиши мумкин бўлган ёки олиб келган **сизот сувлар даражасининг ошиши;**
- ▶ **сув манбалари ва сув олиш жойларининг** зарарли моддалар билан ифлосланиши оқибатида **ичимлик сувнинг кескин етишмаслиги.**

▶ **IV. ЛОКАЛ, МАҲАЛЛИЙ, РЕСПУБЛИКА ВА ТРАНСЧЕГАРАЛИ ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР**

- ▶ **1. Локал фавқулодда вазиятга** фавқулодда вазият натижасида 10 дан ортиқ бўлмаган одам жабрланган, ёхуд 100 дан ортиқ бўлмаган одамнинг ҳаёт фаолияти шароитлари бузилган, ёхуд моддий зарар Фавқулодда вазият пайдо бўлган кунда энг кам ойлик иш ҳақи миқдорининг 1 минг бараваридан ортиқ бўлмаганни ташкил этадиган ҳамда Фавқулодда вазият зонаси ишлаб чиқариш объекти ёки ижтимоий мақсадли объект ҳудуди ташқарисига чиқмайдиган Фавқулодда вазият тегишли бўлади.

► **2. Маҳаллий фавқулодда вазиятга** фавқулодда вазият натижасида 10 дан ортиқ, бироқ 500 дан кўп бўлмаган одам жабрланган, ёхуд 100 дан ортиқ, бироқ 500 дан кўп бўлмаган одамнинг ҳаёт фаолияти шароитлари бузилган, ёхуд моддий зарар Фавқулодда вазият пайдо бўлган кунда энг кам ойлик иш ҳақи миқдорининг 1 минг бараваридан ортиқни, бироқ 0,5 миллион бараваридан кўп эмас, ташкил этадиган ҳамда Фавқулодда вазият зонаси аҳоли пункти, шаҳар, туман, вилоят ташқарисига чиқмайдиган фавқулодда вазият тегишли бўлади.

► **3. Республика фавқулодда вазиятига** фавқулодда вазият натижасида 500 дан ортиқ одам жабрланган, ёхуд 500 дан ортиқ одамнинг ҳаёт фаолияти шароитлари бузилган, ёхуд моддий зарар фавқулодда вазият пайдо бўлган кунда энг кам ойлик иш ҳақи миқдорининг 0,5 миллион бараваридан ортиқни ташкил этадиган ҳамда фавқулодда вазият зонаси вилоят ташқарисига чиқадиган фавқулодда вазият тегишли бўлади.

- ▶ **4. Трансчегара фавқулодда вазиятга** оқибатлари мамлакат ташқарисига чиқадиган, ёхуд фавқулодда вазият чет элда юз берган ва Ўзбекистон ҳудудига дахл қиладиган фавқулодда вазият тегишли бўлади.
- ▶ **5.** Табиий ва экологик тусдаги фавқулодда вазиятларга (жала, дўл, тупроқ, ер ости ва сувнинг нефть маҳсулотлари, оғир металллар, пестицидлар ва бошқа захарли химикатлар билан ифлосланиши, атмосферанинг йўл қўйиладиган чегаравий концентрациядан ортиқ зарарли ингредиентлар билан экстремал ифлосланиши ва бошқалар) қарши муқобил ҳаракат қилиш мақсадида мазкур Низомда назарда тутилмаган миқдор кўрсаткичлар фавқулодда вазиятларнинг одамларнинг ҳаёти, соғлиғига ва атроф муҳитга таъсирининг аниқ даражасига қараб атроф табиий муҳитнинг ҳолатини кузатувчи ва назорат қилувчи вазирликлар ва идоралар ҳамда Ўзбекистон Республикаси фавқулодда вазиятларда уларнинг олдини олиш ва ҳаракат қилиш давлат тизимининг тегишли раҳбар органлари томонидан белгиланади.

